

X373032

KRLEŽINA OSTAVŠTINA

SZERKESZTETTE/UREDNIK
Lukács István/Stjepan Lukač

ELTE BTK
Szláv Filológiai Tanszék
Budapest, 2024

A KONFERENCIA ÉS A KONFERENCIAKÖTET TÁMOGATÓI
SPONZORI SKUPA I ZBORNIKA

Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar/

Filozofski fakultet Sveučilišta „Loránd Eötvösa”

Lipótvárosi Horvát Önkormányzat/

Hrvatska samouprava Lipótváros

X 373092

BÍRÁLÓK/ RECENZENTI

Sanja Jukić

Martina Petranović

TÖRDELÉS/ PRIJELOM

Janiec-Nyitrai Agnieszka

© Szerzők, szerkesztő/ Autori, urednik

SZTE Klebelsberg Könyvtár

J001488089

Kiadja az ELTE BTK Szláv Filológiai Tanszéke
Felelős kiadó a Szláv Filológiai Tanszék vezetője

Alapító sorozatszerkesztő Lukács István

A borítót tervezte Sellyei Tamás Ottó

Nyomdai kivitelezés Nyomda Könyvpont

ISSN 1789-3976

ISBN 978-963-489-707-1

KAZALO

KREŠIMIR NEMEC: Teatarska metaforika u romanu <i>Banket u Blitvi</i> ...	7
HELENA SABLIĆ TOMIĆ: Krleža i Senečić	21
IVAN TROJAN – RANKA KOJČINOVIĆ: Vrdoljakovi <i>Glembajevi</i>	35
SUZANA MARJANIĆ: Krležina radiofonija ili od kakofonije <i>Na rubu pameti</i> (1938) do rukopisa <i>Singerov simbol. Radio opera, skica</i>	49
PAVLE BONČA: Iz Krležine rukopisne ostavštine. Novela <i>Smrt Miloša Obilića</i>	69
KRISTYNA PIENIAŻEK-MARKOVIĆ: Krležino zamućivanje granica. <i>Autobiografska iskustva s puta (Izlet u Rusiju)</i>	111
GORAN REM – THEA STEFANIE VUKOJE: Moj Krleža (osječki i budimpeštanski studij)	131
SIBILA PETLEVSKI: Dugin luk kao pojmovni most između Krleže i Nietzschea	155
IGOR GAJIN: Radioaktivni učinak Krležine misli	181
ZOLTÁN VIRÁG: Nepokolebljiva potraga za domom. Predodžbe i krležijanski primjer u dnevničkim zapisima Lászla Végela	199
JOLÁN MANN: Krleža kao suautor mađarskog prijevoda <i>Balada Petrice Kerempuha</i>	215
ZOLTÁN MEDVE: Auto/biografije i iza njih. Konkordancije i diskordancije. Prilog Matoševim <i>Mislima i pogledima</i> , Krležinoj <i>Panorami pogleda, pojava i pojmova</i> te Ujevićevoj <i>Opojnosti uma</i>	231

PAULA REM: Komunikacija između židovstva i kršćanstva u <i>Povratku Filipa Latinovicza</i>	257
ELŐD DUDÁS: Miroslav Krleža i zajednički standardni jezik	283
ÁRPÁD HORVÁTH: „Došlo je vrijeme da se pođe k zvijezdama”. Lik Krista u <i>Legendi</i> s kristološkog aspekta	297
ANA LEDERER: <i>Gospoda Glembajevi</i> u dijalogu suvremenoga hrvatskog kazališta i teatrologije	315
ISTVÁN LUKÁCS / STJEPAN LUKAČ: Hollywoodski snovi Miroslava Krleže	333

Zoltán Virág

Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészeti- és Társadalomtudományi Kar,
Magyar Irodalmi Tanszék
viragz@hung.u-szeged.hu

NEPOKOLEBLJIVA POTRAGA ZA DOMOM PREDODŽBE I KRLEŽIJANSKI PRIMJER U DNEVNIČKIM ZAPISIMA LÁSZLA VÉGELA

Sažetak: U svojim prikazima jugoslavenskih i postjugoslavenskih panorama okupljenima u dnevnik László Végel primjenjuje komunikacijske strategije dokumentatora, anotatora i komentatora. U interpretaciji pretrpljene drugosti i manjinske izolacije pored radova Danila Kiša i Aleksandra Tišme nadahnut je impresivnim umjetničkim i žanrovskim repertoarom Miroslava Krleže. Tekstualni vrtlog identitetske drame otuđenja i prihvaćanja pune sumnji kod njega je veliki pokušaj pomirenja životnosti i činjeničnosti pri čemu jedan od najvažnijih slojeva tradicije počiva u tekstualnoj ostavštini Miroslava Krleže, samoobračunu koji ne skriva pobjede i poraze.

Ključne riječi: Jugoslavija, Vojvodina, pisanje dnevnika, identifikacija, marginalnost

Dnevnička forma stabilan je sastavni element one žanrovske i stilske raznolikosti koja šezdeset i pet godina obilježava stvaralačku djelatnost Lászla Végela. U njegovim svescima koji obiluju autobiografskim poveznicama, „u postupcima i riječima, u osjećajima i mislima njegovih junaka koji pokušavaju iskoristiti trenutak odražavaju se zbivanje nacionalnih razmjera” (BÁNYAI 2015: 311). Eksploatacija njegova znanja, trajan odjek riječi likova razočaranih u same sebe i jedni u druge zapravo je protuteža onim smjernicama koje govore da oni koji udobno ili nervozno egzistiraju na marginama trebaju ostati neprimijećeni. Svojom integracijom neka ne mute

vodu, njihovi prijedlozi neka budu skromni, a konflikte neka diskretno drže živima.

Stalno promjenjive forme identiteta, odnosno značajan stupanj miješanja s drugim identitetima (o tome WALLERSTEIN 2010: 82) znaju prilično uznemiravati krugove samoprozvanih zaštitnika koje je lako šokirati. Osobito onda kada se pojedinci kao profesionalna manjina kunu u prilično oskudan izbor jezika i kultura. László Végel – pripovjedač koji odbacuje okove parohijalizma, kritičar oštrog oka, publicist koji se bori s ideološkim prividenjima, dramatičar koji prikazuje zamke stigmatizacije i izгона, esejist „koji zahvaća u velikim razmjerima” (LOSONCZ 2018a: 265), onaj koji ispituje odnose unutar epohe – od svoga pojavljivanja 1958. ima razumijevanja za intelektualne stavove koji plivaju protiv struje.

Prodiranje provincijalizma i pseudointelektualne jadikovke nisu ga nimalo ljutile. Uz et(n)ičku dužnost objektivne samoprocjene uvijek se pokušavao držati podalje od nedostatka društvene odgovornosti prisutne kod mnogih. Svojom kritikom režima, pomnim ispitivanjem žarišnih i rubnih životnih situacija pretražuje štetne posljedice koje mogu potpuno ugušiti i degradirati napore manjih ili većih zajednica koji se tiču sporednih ili glavnih pozicija i situacija. Preklapanja identiteta uslijed probijanja barijera i rušenja zidova kod njega su dobili odlikovanje. Zahvaljujući i osvajanju prostora u kojima žrtve etnobiznisa – odvažujući se kao vidljive i čujne individue – mogu stupiti u polje djelovanja boreći se protiv servilnosti kao ontološkog modaliteta. Razrađenost svijeta teksta, autentičnost njegovih likova, relevantnost onoga što se zbilo s njima i oko njih, način na koji u svojim dnevnicima ulazi u dijalog s prethodnicima, suvremenicima, prijateljima i protivnicima oslanjaju se na ista očekivanja: svoju životnu sredinu i djelovanje, ako je to moguće, opravdavamo sami sobom. To je pogodno jer uranjanje u kategorije prilagodbe koje odgovaraju istini drugih i žongliranje pomodnim formula-ma mogu dovesti u zabludu, puno više pogodujući prisilnim prijenosima, nego brušenju novih prepoznavanja vlastitih motrišta.

„Bespoštedno samokritično suočavanje, lišeno svakog patosa daje jasno obilježje” (KOVÁCS 2019: 114) njegovoj spisateljskoj

praksi na srpskom, hrvatskom, slovenskom, albanskom, njemačkom i engleskom jeziku. Kao marljivi zapisivač i neumorni podanik objavljivanja u knjigama, stavljanja na papir, pohranjivanja u datoteke bilježi što se zbiva oko njega, zbog njega, s njegovim sudjelovanjem ili bez njega. Podiže mostove, traži isprepletenost, umjesto pisanja *ab irato*, iz prkosa potaknutog strastima, uranja u smirena svjedočenja. (Samo)hermeneutika njegova lokalpatriotizma bez domovine temelji se na usamljenosti „kasnog nosača tereta, a ne nove figure“ (LOSONCZ 2018b: 297).

Njegov dnevnik propušten kroz filter eseja (*Wittgenstein szövésszéke*, 1995/*Vitgenštajnov razboj. Dnevnički eseji 1991.–1992.*, prev. Árpád Vickó, Beograd, 1993.), zbirke bilješki koje pretražuju prolazne vremenske intervale (*Időírás, időközben I.*, 2003/*Is-pisivanje vremena, u međuvremenu. Dnevničke beleške, 2000.–2002.*, prev. Árpád Vickó, Beograd, 2003; *Időírás, időközben II.*, 2011; *Két tükör között*, 2016./*Između dva zrcala*), putopisni tekstovi sjedinjeni u dnevnički roman (*Bűnhődés*, 2012/*Ispaštanje ili priče iz do-njih predela. Berlinski tekstovi*, prev. Árpád Vickó, Novi Sad, 2016), razriješeni dijalozi (*Négyszemközt Márai-val*, 2014/*S Máraijem u četiri oka*), zatim novosadski memoari s upletenim regionalnim vibracijama (*Peremvidéki palackposta*, 2021/*Novosadski dnevnik, 1991.–2016.*, prev. Árpád Vickó, Novi Sad, 2018), svi oni imaju futurističku svrhu. Oklade na budućnost, jer da biste iznova čitali, da bi drugi čitali, morate uporno iznova oblikovati, apsolutno je opravdano kopirati (o tome LEJEUNE 2009a: 326) sebe. Iz njegovih kratkih izjava i dužih intervju-a otkriva se: kronološke praznine između 1991. i 2020. nastale su zbog poteškoća s objavljivanjem, rukopisi koji se odnose na godine nakon 2000. godine, kao i oni koji se u njih vremenski uklapaju, spremni čekaju na objavu. Nema bijega od autoriteta jezika i kultura, život u manjini nespojiv je s odstupanjem ili odricanjem od univerzalne ljudske razine. Neodoljivo iskušenje za kompozicijskim proširenjima skriva se u gestama slijeđenja modela i estetskim putokazima (o tome FLUSSER 2014: 22–23), stoga je rastući unutarnji svijet dnevnika njegovo pravo utočište. Pomalo zazirući od definiranja kao zakonitosti, ali priznavanjem svojih pogrešaka, ne škrtareći na davanju prioriteta svojoj uljuljanosti u iluzije, nudi dijagnoze

i prognoze. Postupa na način sličan ovome: „Dosta jednostavno, uzmeš nekoliko listova, ili izvadiš računalo, napišeš datum, potom zabilježiš što upravo sada radiš, misliš i osjećaš. Nema zadane forme, ni obveznog sadržaja. Imaš slobodne ruke.” (usp. LEJEUNE 2009b: 168)

Autor rođen u Srbobranu (mađ. Szenttamás) neumorni je crtač eksjugoslavenskih i postjugoslavenskih panorama. Komunikacijske strategije dokumentatora, anotatora i komentatora ovaj lokalni povjesničar ujedinjuje s plemenitim ambicijama. U svojim panoramama rado spominje neodoljivi duh Josipa Broza Tita, preuveličavanje kulta njegove ličnosti (usp. RADOVIĆ 2013: 63) koje se protezalo kroz većinu službenih diskursa socijalističke ere u Jugoslaviji. Kao anatom s margine, bez uobičajene sentimentalne čežnje i romantičnih snatrenja, gorko sažima da se Vojvodina danas teško može promovirati kao zajednica uspješno integriranih građana i multietničke uzajamnosti. To nipošto nije zajednički raj onih koji prosperiraju, a da nisu izgubili svoja jezična i kulturološka obilježja.

Taj zaštitni omotač na koji se želi osloniti čine sjajni pojedinci blagoslovljeni poliglotskim patriotizmom, širokih interesa i oslobođeni predrasuda (Želimir Žilnik, Slobodan Šnajder, Bora Ćosić, Mile Stojić, Paszkal Gilevski, Dragan Klaić, Andrej Inkret, Slobodan Tišma), odnosno oni koji se ističu svojom obrazovnom svestranošću i pružaju siguran oslonac (Miroslav Krleža, Ivo Andrić, Predrag Matvejević, Tomislav Ladan, Aleksandar Tišma, Borislav Pekić, Radomir Konstantinović, Danilo Kiš, Mirko Kovač, Filip David).

Ponizno pristupajući i vraćajući se bogatoj svjetskoj i mađarskoj književnoj tradiciji, svoje zadatke ispunjava „u perspektivi definiranoj svakodnevicom” (BLANCHOT 2001: 12.). Vješto ujedinjuje klasične vrste dnevnčkih zapisa (ispovijesti, izraze zahvalnosti, svjedočanstva, reakcije na napade, putovanja), ali ne zazire ni od mrežnih stranica i blogova. Kao prekaljeni izopćenik, „poznati stranac” nekadašnje Jugoslavije i novih državnih tvorevina nastalih iz njezina raspada, prati i otkriva razgranatost administrativnih intervencija i restriktivnih mjera. Ležerno mijenja motrišta. Njegovi su panoi impozantnih razmjera, a broj

umjetnika, književnika, filozofa, političara uključenih u stvarni ili zamišljeni razgovor – koje hvali ili kudi – izaziva poštovanje. Šest tekstova *Wittgensteinova razboja*, pojedinačno naslovljenih i datiranih godinama i godišnjim dobima – zajedno s *Epilogom* koji kruni zbirku kao sedmi (bez kronološke specifikacije) – broji preko sedamdeset imena. Prvi dio *Ispisivanja vremena, u međuvremenu* koje je zajedno s *Između dva zrcala* izraslo u trilogiju prelazi brojku od sto pedeset, drugi sto dvadeset, treći dvjesto pedeset, dok se *S Márai*jem u četiri oka približava broju od osamdeset, a *Novosadski dnevnik* od sto osamdeset.

Cikličnost vladajućih mehanizama tumači čestim vraćanjima na razdoblja koja su unitarizam i separatizam smatrala opasnim zastranjivanjima i poticala destilaciju nacionalne u jugoslavensku samosvijest. Unatoč tomu što je životni standard stanovnika Vojvodine početkom 1970-ih godina bio na uzlaznoj putanji (niska stopa nepismenosti, visok prihod po glavi stanovnika), i unatoč tomu što je ovo područje, koje je prosperiralo zbog svoje poljoprivredne izvozne aktivnosti, postalo jedna od najurbaniziranijih zona do početka 1980-ih, njegov je potencijal ostao neiskorišten. Štoviše, lokalno stanovništvo platilo je ogromnu cijenu zbog degradiranja ustava na zakonsku razinu i oduzimanja autonomije. Nakon temeljitog promišljanja i trezvene procjene isti se zaključak kristalizira u njegovim opetovanim pokušajima: koliki god stupanj rasta dosegla socijalistička Jugoslavija zahvaljujući modernizaciji i razini civilizacije, čemu nije bilo primjera u nacionalnim povijestima južnoslavenskih naroda, ipak se nije uspjelo stvoriti takav politički sustav i državnu tvorevinu koja bi bila u stanju oduprijeti se pritiscima kriza koje su prijetile iznutra i prodirale izvana (o tome ROKSANDIĆ 2017: 57).

Od promišljanja u *Wittgensteinovom razboju*, koji možemo definirati kao ratni dnevnik (usp. BORI 1999: 225), zaključno s najnovijim *Novosadskim dnevnikom* kruži uvijek oko istog niza pitanja, istražuje uvijek iste naslage motiva, najustrajnije promišljajući o ishodima vladavine Josipa Broza Tita, taktičara po načelu „povuci i olabavi“, dok je sjedio na čelu Demokratske Federativne Jugoslavije, Federativne Narodne Republike Jugoslavije i Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije. O održavanju, dakle,

ravnoteže pri obnašanju rukovodećih dužnosti na utopističkom subjektivističkom pijedestalu *jedan narod u jednoj državi*, pri čemu su privilegirani iz stare partizanske generacije pod njegovim zapovjedništvom mogli nekontrolirano divljati na vrhuncu vlasti, dokazujući svoju administrativnu impotenciju time da njihovo ustoličenje nije moguće bez pribjegavanja nasilnim sredstvima represije i odmazde (o tome KIRN 2019: 193-194).

Njegova razmišljanja o sudbini manjina, fokusirana na mitove o progonu, izbjeglištvu iz indijanskih logora (naš je autor obožavatelj western-filmova) i milje nacionalista u paradnim uniformama, u mreži demagogije na površinu iznose borbe, razotkrivajući neprijateljske formacije netolerancije i raspirivanje mržnje skrivene iza maski domoljublja. Razmišljajući o svitanju i sutonu Titove ere, u buket skuplja njihovo pojavljivanje i bujanje, jer premda maršal – uz nekoliko iznimaka – probleme i nezadovoljstvo koji su rasli nije smatrao razlogom ili izgovorom za smanjivanjem doseg postignutih rezultata, stečenih prava u kulturi (usp. MATVEJEVIĆ 1984: 167), njegova Jugoslavija nije raspolagala institucionalnom paletom i drugim pozadinskim osnovama koje bi priznale vrijednosti slobode i u potpunosti jamčile njihov procvat. Točnije: u masovnim manipulacijama njegova carstva ni jedan interes ili zamisao nisu dobili zeleno svjetlo koje bi obećavalo demokratski ishod, tako je, potiskujući etničke identitete, htio-ne htio pomogao rasplamsavanju nacionalističkih krajnosti i iza sebe ostavio paralizirani sustav (usp. GOLDSTEIN 1999: 187-188).

Svesci *Ispisivanja vremena* bore se sa zbrkom između imena i pojmova, s paradoksalnom napetošću nostalgije koja je zagade na krvlju. Od jugoslavenskog brenda multikulturalizma Lászla Végela više zanimaju duboki ideološki slojevi diktatorske prisile i pritiska sa sankcijama, individualne dimenzije disperzije i heterogenosti (o proizvodnji sjećanja koje potkopava etnonacionalističke varijante provincijalizma vidi VELIKONJA 2017: 523 i 543-544) te osobni emocionalni aspekti. U razmatranju u *Novosadskom dnevniku* iz 1992. godine kaže:

U diktaturi je nemoguće podići Vavilonsku kulu. Iza parola o bratstvu-jedinstvu bio je zapravo skriven iz jednopartijskog si-

stema logično proizašao princip: *divide et impera* — što se najbolje vidi iz podataka po kojima se u tim decenijama znatno smanjio broj onih čiji je broj morao da bude smanjen. Iz Vojvodine su nestale čitave etničke zajednice, recimo 300 000 Nemaca. Prekrojena je i etnička karta Novog Sada. Tako se širio vakuum oko nas — i u nama. Dok je život postajao sve nestvarniji, u nama se skupljala gorčina. Nije bila poželjna ni neuroza izazvana osećanjem vakuuma, budući da je ukazivala na onu trajnu prazninu koju su stvorile nove elite. (Prev. Árpád Vickó)

Gotovo da nema uvrede, poniženja ili klevete koja mu se nije obrušila na glavu, na koju dotad nije naletio. Salve optužbi dolaze sa svih strana: od bivšeg cimera iz studentskih dana, od bačkih razmetljivaca koji skrivaju svoje stare članske knjižice i mašu novim iskaznicama, od bijesnih u Mađarskoj, od uglađenih piskarala političke propagande. Prelazeći između polova sukoba i mudrog mirenja, on ih promatra i razmatra. Metaforama buntovnog tinejdžera i odraslog čovjeka svjesnog zmijskog otrova nasilja (*Wittgensteinov razboj*), Švejk koji tetura u *Dvorac* Franza Kafke, „građanina-seljaka” očeličenog u balkanskom čistilištu, hodača na žici preko ponora (trilogija *Ispisivanje vremena*) ili plebejca s kraja sela (*S Márai*jem u četiri oka) postavlja prepreku samopošteđi. U *Novosadskom dnevniku* ovako pojašnjava, razmišljajući o talozima svog ostracizma i brodoloma:

Ne želim nikoga povrediti – najviše (to je pravi izraz) – sebe. Zanima me samo vlastita stalna potraga za putem, teret vlastite vjere. Zanima me samo ona istina s kojom se susrećem na svom putovanju punom spoticanja. (Prev. Árpád Vickó)

Otisci urbanog života, vizualni dojmovi stabilnih trgova, osamljenih kutova i pulsirajućih prostora trenutne su podslike, izvješća o općem stanju koji ritmiziraju krajnosti udovoljavanja i odbijanja. Iz svog stana na sedmom katu, koji funkcioniра kao promatračnica, on istražuje „humus moderne subjektivnosti” (LOSONCZ 2018b: 286), kupajući se u „disonantnim” zvučnim tokovima „ispunjavanja prostora” (ibid. 286). Što su pješačke sta-

ze, parkovi i prometnice fizički udaljeniji, što se hrabrije udaljava od ozračja Novog Sada to življe i jasnije osjeća njegovu blizinu. Dunav ga poput arterije povezuje s morima. Panoniju shvaća kao predvorje Mediterana (MATVEJEVIĆ 2006a: 196); Jadran na geografskoj karti i stvarni Jadran – slično kao u njegovim romanima i novelama – organski (MATVEJEVIĆ 2006b: 121) srastaju i u svijetu njegovih dnevnika. Posvuda ga prate boje i žamor njegovih valova. U vječnoj prisutnosti oživljava trenutke njegove prošlosti, oplahuje njegove likove. Beskrajno zrcalo, koje se zatvara u golemi okvir, sabija i dube do nepodnošljivosti. Promiče učahurenost u privremenosti (*Ispisivanje vremena I*), nadomješta dom u bezdomovinstvu (*Ispisivanje vremena II*), privrženi je do datak i/ili tajni lijek apatrida, zaštitnik osirotjelih rečenica materinskog jezika (*S Máraijem u četiri oka*), carstvo srednjo-istočno-europskih snova (*Novosadski dnevnik*), točnije: vječni okovi otapanja i nastajanja u samom sebi.

Higijenski i mirisnoneutralizacijski trzaji zahodske tematike u njegovom dnevničkom romanu *Priče iz donjih predela – berlinski tekstovi* koji završavaju u pražnjenju crijeva i kortljanju niz „jalo-vi ljudski put” stapaju se s krležijanskim plavljenjima (KRLEŽA 1973: 36–40), poentiranjama Slavoja Žižeka u kontemplacijama o njemačkoj, francuskoj i anglosaksonskoj zahodskoj konstrukciji opraštanja od metaboličkih produkata (usp. ŽIŽEK 1997: 4–5), kao i s idejama prijateljskog čavrljanja Vladimira Arsenijevića / „Kad bi Evropa bila kafana, Beograd bi se nalazio negde na putu WC-a.” / (ARSENIJEVIĆ 2009: 9).

Zato što je oblak mirisa bezvredan ako je apsorber mirisa loš. Usisivač mirisa je vrlo bitan, jer samo izračunajmo koliko vremena provedemo na WC-u. Mislim nekoliko godina. Ali i u tome smo zaostali. [...] Pa, ja vas pitam, kako se Jugoslavija mogla održati na okupu ako postoji tolika razlika između WC-a i WC-a? (Prev. László Végel)

Elementarni podražaji napaćene drugosti pristizali su od onih u čijim je venama djelomično tekla i mađarska krv. Svojim čitateljima podosta toga prenosi od nasljeđa Danila Kiša i Aleksandra

Tišme: okršaj sa zatvorenošću manjine. Začinjenost suvremene jednakosti anegdotama nikad nije razmetljivo, nema ni traga nametljivom lizanju rana, kao ni tajnama sa sedam pečata dogovorenih bratimljenjima u četiri ili šest očiju. Na dnevni red stavlja ono što je bilo kamen spoticanja.

Kao primjer nošenja odijuma neizmjernog apatrida i umiranja na krivom bojnopolju – à la István Domonkos – uzima Ervina Sinka, utemeljitelja katedre za mađarski jezik i književnost u Novom Sadu, ističući egzistencijalnu analizu zabranjene knjige profesora koji je predvodio u poništavanju partizanskog ideala. Kopanje do korijena živčanih tvorevina, samoizjedanje i samoguljenje inauguriraju Sinkóv *Uništeni ratni dnevnik* (*Bezúzott háborús napló 1939–1944*) kao ključno djelo koje u *Između dva zrcala* naziva „pravom balkanskom freskom” koja objašnjava i predviđa strahote iz 1990-ih. Ervin Sinkó izgubljen u slijepim ulicama borbene predanosti, suočio se s toliko društvenih, egzistencijalnih i političkih neuspjeha kao malo tko drugi. Umijeće pristupanja svijetu s njegove crne strane i tamnijih tonova naučio je promatrajući majstorske poteze svog slavnog zagrebačkog patrona i prijatelja. Prihvaćajući da su polemiziranje i apologija dijalektički povezani, u umjetnosti teško odvojivi, a neoprezna integracija u društvene mehanizme strahovito opasna. Dijelio je s Miroslavom Krležom kredo koji je djelomično nalikovao tolstojanizmu: pisac je nužno disident (drugačije misli), a težinom te patnje okreće se ili naciji i njezinim autoritetima, ili državi i njezinim formacijama. Slažući se i s time da su mučenja i zlodjela beskrajna, a ljudska glupost neovisna o sistemu i nepresušna.

Ni Miroslavu Krleži nije nedostajalo kleveti i obeščaćenja, štoviše mogao je približno dobro procijeniti njihove dimenzije u Bačkoj, dobivajući dosta glasina da „među Mađarima u Vojvodini prema njemu vlada neprijateljstvo i da smatraju da je mađarožder itd.”¹. On, koji se već 1935. u unutarstranačkim sporovima zalagao za široku suradnju s narodnostima, glatko je opovrgnuo te sumnje. Vjerojatno potaknut informacijama dobivenima od

¹ Farkas Nándor – Sinkó Ervinnek (Novi Sad, 1956. I. 13.). In Sinkó Ervin *levelezése II. 1945–1967*. Priređivač i napomene KOVÁCS, József. Budapest: Argumentum Kiadó, 2006, 74.

Ervina Sinka, sredinom 1960-ih poticao je na primjer Lászla Végela da se preseli u Zagreb. Nagovijestivši mu da će mu rado biti mentorom i pobrinuti se za njegovu karijeru. Utaboren za svojim piscima stolom Novosađanin, međutim, nije raspustio svoj stožer, ostao je na svom posjedu u okolici Novoga Sada, ali se, pružajući ticala, rado oduševljavao pojavama „prepunih razno-raznih enciklopedijskih, bizarnih, fascinantnih detalja i vibracija, zanimljivih leksičkih amalgama, individualnih gramatičkih rješenja” (LUKÁCS 2023: 18) iz Krležina opusa.

Rezonirao je s frekvencijama njegova mladenačkog vrludanja, ubirao plodove obazrivosti zrelog doba. Svrstava se uz njega prije svega cizeliranjem u načinu prosuđivanja, da se nema što učiniti kada se jedan državni poredak uz potporne snage vlastitih anomalija, deformacija i izopačenosti okruži opkopima i bedemima, a kada nekonformisti koji odbacuju primat privatnih interesa, oni koji galame o društvenoj jednakosti, više ne mogu za sve loše okriviti kapitalizam, uistinu dolazi do kraha, nema djelovanja. S katkad ironičnim, katkad tragikomičnim tonom njegovih romana, pripovijedaka i drama i posebno se naglašava kako u blagostanju i blagodatima koje socijalizam jamči posebno vole uživati oni koji bijesno niječu njegove negativne zamahe.

Simpatizirao je Krležu zbog njegove samosvojnosti, naime njegovu antistaljinističku argumentaciju koja je počivala na srednjoeuropskoj kritičkoj tradiciji, njegovo ljevičarstvo koje je zaziralo od faraonske privlačnosti Josipa Broza Tita – bez obzira na privilegiju pristupa u rezidencije velikog vođe – „nije se moglo strpati u luđačku košulju socijalističkog realizma” (BANAC 1988: 72). Pokazao se njegovim sljedbenikom jer nije patio od šablonske, unaprijed smišljene ars poetice, programatskih klišeja uguranih u ideološki obor; autorska namjera i uvjerenje nisu garancija kvalitete djela. Kao zagovornik suzdržavanja od krajnosti u likovnim umjetnostima postao je pristašom „radikalnog samooljuštenja” (BITI 2005: 81) Miroslava Krleže, a vegelovsku privrženost zasigurno je konzervirala koncepcija da je sloboda tek apstraktan cilj koji vrijedi samo onda i onoliko kada i ako naši postupci njemu teže: ako bismo ga dosegli, utopili bismo se u dosadi. Pisac se mora pomiriti s time da civilizacija, prikazu-

jući se kao gigantska željeznička nesreća, zahtijeva nosila i vapi za lijekovima i liječenjem. Književnost je samo flaster, privremeni antiseptik, povremeno sredstvo protiv bolova.

Obilje inspiracije crpio je iz Krležinih predavanja održanih u mnogim prigodama i u različitim inačicama². Njegovu je znatiželju možda raspirivala kombinacija orijentacije i osobnosti ukoliko se „kritički marksist stapa s krajnje senzibilnim pobornikom ljepote” (ŽMEGAČ 2012: 86). U svakom pogledu srednjoeuropsko *Pisanje vremena I. i II.* pokazuje na predvodnika hrvatske ljestvice popularnosti koji je nepokolebljivo šibao svoje mitteleuropsko nasljeđe. Taj u geografskom, demografskom itd. smislu uzbudljivi konglomerat, s obzirom na svoje podjele i diferencijacije, za njega nije imao privlačnija obilježja i značenja od, recimo, Srednje Azije ili Srednje Afrike. Zbog toga je profiliranje u *Između dva zrcala* osobito rječit:

Riječ je o dnevnicima hrvatskog književnika. Sa velikim zadovoljstvom slažemo se da njegovim dnevničkim zapisima nedostaje lična smernica, ali kada piše o javnim stvarima, izriče konačan sud. O ličnim stvarima samo sanja. Verovatno zato što ga nije tištila samoća. (Prev. László Végel)

Osjeća da je svojim impresivnim umjetničkim i žanrovskim repertoarom, samoobračunima koji otkrivaju iskustva djetinjstva i ne skrivaju stranputice, pobjede i poraze, Miroslav Krleža „jedan od najvećih europskih zastupnika neidentifikacije” (ibid. 83), naslućujući da je kao „intelektualac (post)imperijalnog pograničja” (BITI 2018: 275) bio i ostao nezaobilazno vrelo koje treba slaviti.

Pridružujući se Alfredu de Mussetu, László Végel zadubio se u ispovijesti bastarda dvadesetog stoljeća (ali i samog početka trećeg tisućljeća). Nema što skrivati, tekstualni vrtlog identitetske drame samootuđenja i samoprihvatanja pune dvojbi opsežan je pokušaj pomirenja vjerodostojnosti i činjeničnosti. Odmjeravajući se sa svojom (nikamo)pripadnošću luta periferijom u neu-

²Takav: Predrag MATVEJEVIĆ, *Razgovori s Krležom*. Zagreb: Naprijed, 1969 i Enes ČENGIC, *S Krležom iz dana u dan 1-IV.*, Zagreb: Globus, 1985.

mornoj potrazi za domom, kruži mnoštvom jezičnih i kulturnih raskrižja. On je Tezej iz jugolabirinta, kojemu je (njegov) dnevnik kompas, nit vodilja. Stoga ne treba odustati, ni odbaciti nadu da će nam uskoro podariti etape i segmente nastale prije 1991.

Prevela Kristina Katalinić

LITERATURA

- ARSENIJEVIĆ, Vladimir (2009). Moj život na putu do WC-a ili Beogradski prozelitski lokal-patriotizam i kako ga preživeti. In V. A., *Jugolaboratorija*. Beograd: Biblioteka XX vek, Knjižara Krug. 7-15.
- BANAC, Ivo (1988). Divisions. In I. B., *With Stalin against Tito (Cominformist Splits in Yugoslav Communism)*. Ithaca and London: Cornell University Press. 1-116.
- BÁNYAI, János (2015). A remény felé (Végel László korai munkáiról). In B. J., *Író(k), könyv(ek), próza(k) L-ZS (Könyv és kritika VI.)*. Újvidék: Forum Könyvkiadó. 309-317.
- BITI, Vladimir (2005). Svjedok sjećanja: Lice diskurza u Krležinim *Davnim danima* i *Djetinjstvu* 1902-03. In V. B., *Doba svjedočanja (Tvorba identiteta u suvremenoj hrvatskoj prozi)*. Zagreb: Matica hrvatska. 53-96.
- BITI, Vladimir (2018). The Politics of Remembrance: Walter Benjamin's Berlin Childhood Around 1900 and Miroslav Krleža's A Childhood in Agram in 1902-1903. In V. B., *Attached to Dispossession (Sacrificial Narratives in Post-imperial Europe)*. Leiden | Boston: Brill, 235-275.
- BLANCHOT, Maurice (2001). A napló és az elbeszélés. Ford. Z. VARGA, Zoltán. *Kalligram*, 10., 7-8, 12-16.
- BORI, Imre (1999). A jugoszláviai magyar irodalom 1944-1998. In B. I., *A jugoszláviai magyar irodalom története*. Újvidék: Forum Könyvkiadó. 125-342.
- FLUSSER, Vilém (2014). The Gesture of Writing. In V. F., *Gestures*. Trans. ROTH, Nancy Ann. Minneapolis - London: University of Minnesota Press, 19-25.

- GOLDSTEIN, Ivo (1999). 1966–80: Decentralisation and Repression. In I. G., *Croatia: A History*. Trans. JOVANOVIĆ, Nikolina. Montreal, Quebec – Kingston, Ontario: McGill-Queen's University Press, 173–188.
- KIRN, Gal (2019). Socialist Reproduction and Self-Management Ideology in Yugoslavia in 1968 and Beyond. In G. K., *Partisan Ruptures (Self-Management, Market Reform and the Spectre of Socialist Yugoslavia)*. Trans. PRAPER, Borut. London: Pluto Press, 169–195.
- KOVÁCS, Krisztina (2019). „Az otthontalanság kötélrancosa” (Naplóíró gesztusok, írói szereplehetőségek Végel László prózájában). *Tempevölgy*, 7., 4, 106–114.
- KRLEŽA, Miroslav (1973). *Filip Latinovicz hazatérése*. Rord. ILLÉS, Sándor. Budapest: Európa Könyvkiadó.
- LEJEUNE, Philippe (2009a). The Diary: Practices. In Ph. L., *On Diary*. Eds. POPKIN, Jeremy D., RAK, Julie. Trans. DURNIN, Katherine. Honolulu: University of Hawaii Press, 211–326.
- LEJEUNE, Philippe (2009b). The Diary: Theory. In Ph. L., *On Diary*. Eds. POPKIN, Jeremy D., RAK, Julie. Trans. DURNIN, Katherine. Honolulu: University of Hawaii Press, 145–210.
- LOSONCZ, Alpár (2018a). A lázadás „posztmodernizálódása?” (Végel László). In L. A., *A hatalom(nélküliség) horizontja (Hommage à Új Symposion)*. Újvidék: Forum, 261–280.
- LOSONCZ, Alpár (2018b). Újvidék(telenítés), politikai topológia, megbicsakló felszabadulás (Végel László). In L. A., *A hatalom(nélküliség) horizontja (Hommage à Új Symposion)*. Újvidék: Forum, 281–297.
- LUKÁCS, István (2023). Tekstovi, pretekstovi, nepokretne slike. In I. L., *Krležine nepokretne i pokretne slike*. Maribor: Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba, 11–23.
- MATVEJEVIĆ, Predrag (1984). Jugoslavenska politička kulture (Neke poruke Titova djela). In P. M., *Jugoslavenstvo danas (Pitanja kulture)*. Beograd: Beogradski izdavačko-grafički zavod, 167.
- MATVEJEVIĆ, Predrag (2006a). Glosszárium. In P. M., *A Földközi-tenger (Mediterrán breviárium)*. Ford. VUJICSICS, Marietta, MISLEY, Pál. Budapest: Corvina Kiadó Kft., 196.

- MATVEJEVIĆ, Predrag (2006b). *Térképek*. In P. M., *A Földközi-tenger (Mediterrán breviárium)*. Ford. VUJICSICS, Marietta, MISLEY, Pál. Budapest: Corvina Kiadó Kft., 121.
- RADOVIĆ, Srđan (2013). (De)komemoracija. In S. R., *Grad kao tekst*. Beograd: Biblioteka XX vek, Knjižara Krug, 43–141.
- ROKSANDIĆ, Drago (2017). Yugoslavism before the Creation of Yugoslavia. In *Yugoslavia in a Historical Perspective*. Eds. PETROVIĆ, Latinka, ROKSANDIĆ, Drago, VELIKONJA, Mitja, HOEPKEN, Wolfgang, BIEBER, Florian. Belgrade: Helsinki Committee for Human Rights in Serbia, 29–61.
- VELIKONJA, Mitja (2017). Ways of Remembering Yugoslavia (The Yugoslav rear-view mirror). In *Yugoslavia in a Historical Perspective*. Eds. PETROVIĆ, Latinka, ROKSANDIĆ, Drago, VELIKONJA, Mitja, HOEPKEN, Wolfgang, BIEBER, Florian. Belgrade: Helsinki Committee for Human Rights in Serbia, 515–547.
- WALLERSTEIN, Immanuel (2010). A modern világrendszer mint kapitalista világgazdaság: termelés, értéktöbblet, polarizáció. In I. W., *Bevezetés a világrendszer-elméletbe*. Ford. KOLTAI, Mihály Bence. Budapest: L'Harmattan, Eszmélet Alapítvány, 2010, 82.
- ŽIŽEK, Slavoj (1997). The Seven Veils of Fantasy. In, S. Ž., *The Plague of Fantasies*. London – New York: Verso, 3–44.
- ŽMEGAČ, Viktor (2012). Majstor neidentifikacije. In V. Ž., *Europski duh (Zapisi 2011–2012.)*. Zagreb: Profil knjiga, 83–93.

THE INCESSANT SEARCH FOR A HOME
PREFIGURATIONS AND THE EXAMPLE OF MIROSLAV
KRLEŽA IN THE DIARY OF LÁSZLÓ VÉGEL

Summary: By drawing his own ex-Yugoslav and post-Yugoslav portraits and overviews in diaries, László Végel employs the communication strategies of the documenter, the annotator and the commentator. When interpreting the tortured otherness and the bottlenecked status of minority-being, he draws inspiration from the work of Danilo Kiš and Aleksandar Tišma, as well as

Miroslav Krleža's impressive repertoire of artistic values and genres. His textual swirl of the identity drama of self-estrangement and self-acceptance, full of doubts, is a large-scale attempt to reconcile the lifelikeness and factuality, with one of the most important layers of the tradition rooted in Miroslav Krleža's textual heritage of self-reckoning that does not conceal its victories and defeats.

Keywords: Yugoslavia, Vojvodina, diary writing, identification, marginality